

УДК 338.24:336

І. Л. Голік,

здобувач, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСТЕРНИХ ФОРМУВАНЬ

I. L. Golik,

Applicant, National research center "Institute of agricultural Economics", Kyiv

SYNERGETIC EFFECT OF CLUSTER FORMATIONS

У статті приведені результати теоретичного дослідження сутності і характерних ознак отримання синергетичного ефекту, що виникає в результаті ефективного функціонування кластерних утворень. Кластери на сьогоднішній день є тією формою внутрішньої інтеграції та кооперування, що здатна забезпечити як стійкість, так і синергетичний ефект протидії ударам глобальної конкурентної боротьби. Вивчено особливості прояву синергетичного ефекту кластерних об'єднань в умовах ринкової економіки. Опрацьована схема джерел отримання синергетичного ефекту кластерних формувань на основі ефектів перетікання знань, збільшення грошового потоку, спільного використання інфраструктурних об'єктів, зниження транзакційних витрат у внутрішньому середовищі кластерів. Також розглянута можливість виникнення синергетичного ефекту на основі синергії кооперації, спеціалізації, концентрації виробництва і агропромислової інтеграції.

This paper presents a theoretical study of nature and characteristic features of the synergistic effect obtaining which appears as result of effective functioning of cluster formations. Nowadays clusters are the form of internal integration and co-operation, which is able to provide with both sustainability and the synergistic effect of combating the impacts of global competition. The features of synergistic effect of cluster formations are studied in the conditions of market economy. The proposed scheme of the synergistic effect obtaining of clusters is based on the effect of the flow of knowledge, the effect of increasing cash flow, the effect of joint use of infrastructure facilities, the effect of reducing transaction costs in the internal environment and the synergy of cooperation, synergy specialization of enterprises-participants, synergy agro-industrial integration and synergy of production concentration in the external environment.

Ключові слова: кластер, синергетичний ефект, ефекти перетікання знань, збільшення грошового потоку, зменшення транзакційних витрат.

Key words: cluster, synergistic effect, knowledge spillover effect, cash flow, transaction costs.

Постановка проблеми. Кластеризація є одним зі шляхів агропромислової інтеграції, що сприяє ефективній розбудові економіки аграрного сектора. Інтерес до вивчення цього явища і до чинників, що забезпечує синергізм в організації, пояснюється отриманням додаткового економічного результату, який прийнято називати синергетичним ефектом. «При високій організованості системи сума властивостей системи буде вище суми властивостей її компонентів. Різниця між сумою властивостей системи і сумою властивостей її компонентів називається синергетичним ефектом, додатковим ефектом творчого взаємодії компонентів» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування, функціонування та розвитку кластерів визначені такими вченими, як М.П. Войнарченко, О.М. Паламарчук, М.Е. Портер, В.Г. Провізна, С.І. Соколенко, Д.М. Стеченко та ін. Розкриття та використання потенціалу синергетичних зв'язків у сучасних економічних системах досліджували такі відомі закордонні й вітчизняні вчені й практики, як М. І. Блуд, П. Гавра, О. В. Гаврилова, О. М. Гребешкова, А. П. Панкрухін, П. Баклі, Т. Дж. Галпін, П. Дюссож, Р. Уелборн, О. Уільямсон, Р. Уоллес. Однак прояв синергетичного ефекту в діяльності аграрних кластерів недостатньо досліджений.

Метою даної статті є теоретичне дослідження сутності, характерних ознак та ключових проявів синергетичного ефекту, що виникає в результаті функціонування кластерних об'єднань. Приводиться розроблена автором на основі власних досліджень схема синергії аграрного кластера.

Виклад основного матеріалу. За останнє десятиліття кластери одержали широке поширення в аграрній економіці як розвинених країн, так і країн СНД. Будучи по своїй суті стійким партнерством взаємозв'язаних підприємств, організацій, окремих осіб, кластер нагромаджує потенціал, що перевищує суму потенціалів окремих його учасників. Дане збільшення може виникати в результаті співробітництва й ефективного використання можливостей партнерів в тривалому періоді. Підприємства й організації, які входять у кластер, виграють у конкурентній боротьбі, маючи можливість ділитися позитивним досвідом і знижувати витрати, спільно використовуючи ресурси, послуги та їх постачальників. Це дає можливість позначити дане явище як синергетичний ефект кластерів. Оптимізуючи синергетичний ефект, погоджуючи свої дії в рамках кластера, фірма має можливість добитися стійкої конкурентної переваги [2].

В економічній літературі синергія визначається (у перекладі з грецького – співдружність, співучасть) як вигода, отримана від комбінування двох або більше елементів (або бізнесів) таким чином, що продуктивність отриманої комбінації вища, ніж сума її окремих елементів (або бізнесів). Виділяють два типи синергії в бізнесі – внутрішню та зовнішню. Внутрішня синергія полягає в економії від масштабів та ефективній співпраці. Зазвичай прикладами тут стають компанії, які можуть ефективно обслуговувати сегмент ринку шляхом адаптації пропозиції, спочатку спрямованої на інший сегмент. Поширення знань та досвіду на кілька сегментів – бізнес-модель багатьох компаній сфери обслуговування та роздрічної торгівлі. Внутрішня синергія – найбільш поширена форма синергії, яка орієнтується на цільову групу та пропозиції. Цілком можливо, вона менш цінна через те, що її вигоди обмежені межами можливої економії на витратах. Внутрішній ефект полягає у отриманні додаткового соціально-економічного ефекту підприємствами кластера через зниження витрат, підвищенні рівня інноваційно-інвестиційного розвитку, продуктивності праці [3].

Синергетичний ефект досягається за рахунок акумуляції ресурсів і розширення масштабів виробництва. В результаті відбувається оптимізація міжгалузевих зв'язків, вихід підприємств на міжнародні ринки, скорочуються витрати і підвищується конкурентоспроможність продукції. При цьому при формуванні кластерів повинні дотримуватися економічні інтереси всіх його учасників, а також нарощуватися та більш раціонально використовуватися їх потенціал. Крім того, в результаті формування кластерів передбачається отримання більшого прибутку у складі об'єднання порівняно з результатами самостійного функціонування підприємств, що інтегруються [4]. Отже, ефект синергії - це ефект від спільної дії всіх елементів системи, що призводить до збільшення якісних показників функціонування без збільшення кількісних. Взагалі синергетичний ефект передбачає досягнення структурованості економічної системи за рахунок ефективного управління і є результатом об'єднання підсистем, які можуть бути додатними і від'ємними, при цьому позитивний ефект описується формулою $2 + 2 = 5$, а негативний $2 + 2 = 2,5$ [3].

Синергетичні ефекти в сучасній економіці проявляються в процесі використання таких механізмів взаємодії підприємницьких структур, як підприємницькі мережі, стратегічні альянси, довгострокові контракти та ін. Вони дозволяють знижувати транзакційні витрати, зовнішні і внутрішні ризики, підвищувати інноваційність та конкурентоспроможність підприємницьких структур. Найважливішими синергетичними ефектами аграрних кластерів є: [5]

- ефект перетікання знань в кластері;
- ефект збільшення грошового потоку за рахунок додавання грошових потоків компаній, що входять в кластер;
- ефект спільного використання інфраструктурних об'єктів;
- ефект зниження транзакційних витрат;
- синергія кооперації;
- синергія спеціалізації підприємств-учасників;
- синергія агропромислової інтеграції ;
- синергія концентрації виробництва.

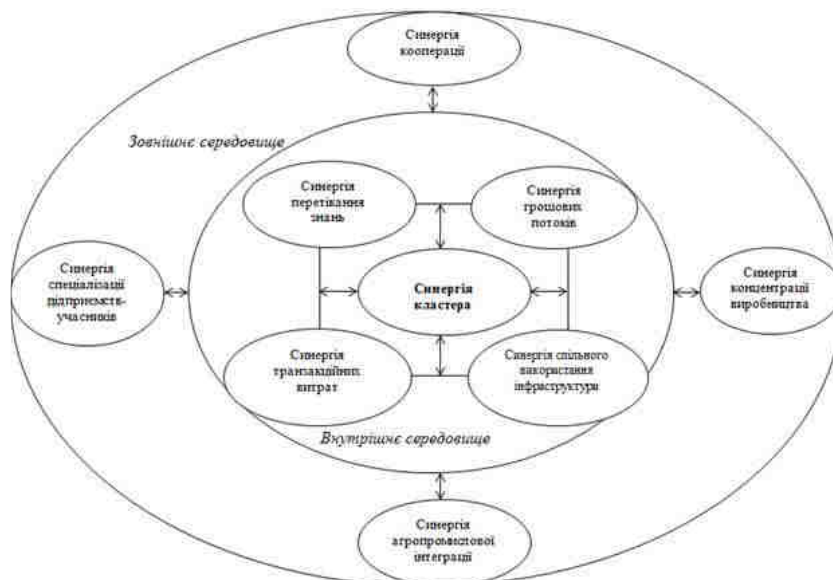

Рис. 1. Джерела формування синергетичного ефекту аграрних кластерів
Джерело: на основі [5]

Підвищений рівень знань в учасника кластеру формується за рахунок перетікання знань від однієї фірми до іншої. Процес перетікання може здійснюватися через виробників сировини, переробників, постачальників, споживачів, консультаційних фірм і ін. Рівень освоєних при цьому знань може бути показником того, чи здатна фірма добитися переваги, заснованої на знанні, тобто, чи приводять знання до досягнення конкурентної переваги.

Загального показника, що визначає рівень знань для кожної взаємодії, не існує, знання відбивають специфічні досягнення фірми в тій чи іншій галузі і є наслідком як внутрішньофірмових механізмів обміну інформацією та знаннями, так і їх обміну між учасниками кластеру. Таким чином, можна говорити про формування синергетичного ефекту перетікання знань у кластері.

Ефект синергізму грошових потоків, з погляду кластерів, пояснюється тим, що сукупний грошовий потік кластера буде більше суми грошових потоків окремих підприємств - учасників. Це пов'язане з тим, що кластерна взаємодія впливає на розміри припливу й відтоку коштів. Збільшення припливу може бути обумовлене тим, що сукупний попит на продукцію в умовах кластера суттєво вищий, бо кластер сприяє формуванню так званих детермінантів попиту [6], серед яких поява досвідчених і вимогливих покупців, які вимагають все більш і більш якісного виробництва товарів і послуг. Це сприяє, як значному збільшенню місцевого попиту, так і підвищенню конкурентоспроможності фірм, що входять у кластер. Розвиток кластерів сприяє не тільки зростанню конкурентоспроможності, але й впливає на зростання валового внутрішнього продукту регіону й країни.

Зниження відтоку коштів пов'язане з ростом продуктивності підприємств кластера. Це в основному пояснюється зниженням витрат на виробництво й реалізацію продукції і стає можливим за рахунок доступності місцевих ресурсів, наявності ядра кластера, яке забезпечує основу конкурентоспроможності, доступу до ринкової інформації.

Ефект спільного використання інфраструктурних об'єктів є тією базою, на основі якої будується конкурентна перевага підприємств – учасників і того або іншого кластера в цілому. Інфраструктуру можна визначити, як сукупність ресурсів, які необхідні для функціонування системи. Розрізняють виробничу (механізми, дороги, сховища, системи зв'язку й ін.) і соціальну (школи, лікарні, театри, і ін.) інфраструктури. Наявність інфраструктури є матеріальною основою для побудови кластерних взаємозв'язків. Мова тут йде перш за все про виробничу інфраструктуру, на основі використання якої можлива спільна діяльність підприємств кластеру, а також відкриття нових підприємств на основі вже існуючих можливостей для розвитку. У такому випадку кластер здатний реалізувати синергетичний ефект використання інфраструктури, а саме мультиплікативно збільшуючи обсяг продукції, що випускається. У такий спосіб процес моделювання кластерів повинен враховувати отримання синергетичного ефекту при проектуванні своєї виробничої інфраструктури.

У рамках кластера виникає також ефект зниження транзакційних витрат, насамперед за рахунок перетікання знань. Підприємствам кластера стають доступні специфічні ресурси, які має кластер у цілому (ноу-хау, висококваліфіковані фахівці). Щодо внутрішнього середовища кластеру, то ці специфічні ресурси одного підприємства перетікають до інших підприємств, формуючи загальну базу знань кластера й знижуючи специфічність ресурсів, а, отже зменшуючи транзакційні витрати. Так, у рамках кластеру можливе зниження витрат на пошук інформації, ведення переговорів, насамперед у силу територіальної доступності контрагентів. Знижується рівень невизначеності угод у зв'язку з тим, що учасники знайомі між собою або інформація про ресурси підприємств стає доступною [2].

Що ж стосується зовнішнього середовища, то спостерігається виникнення синергії спеціалізації підприємств-учасників у виробництві продукції. В цьому випадку кластерне формування в цілому спеціалізується та досягає лідерства у тому виді продукції, яка в силу використання територіальних переваг і потужностей підприємств – учасників стає більш конкурентоспроможною.

Щодо синергії кооперації, то кластеризація через принципи одночасної кооперації і конкуренції сприяє зростанню продуктивності праці завдяки можливості посилення процесу спеціалізації та розподілу праці між підприємствами, збільшенню обсягу інформації та ідей для обміну між підприємствами, стимулюванню конкуренції і інновацій, зниженню витрат на одиницю продукції та збільшенню прибутковості організацій-членів, що проявляється і в збільшенні економічного ефекту кластеру [7].

Синергія концентрації виробництва являється ще одним із складових чинників успішності діяльності кластерних формувань. Концентрація виробництва являє собою зосередження земельних ресурсів, засобів виробництва, робочої сили й обсягу виробництва продукції на визначеній території або на одних і тих же підприємствах, що зумовлює збільшення їх розмірів. Процес концентрації сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної системи аграрного виробництва, створює можливості для зменшення бюджетних видатків на її підтримку, відкриває додаткові можливості у вирішенні соціальних проблем.

Синергію агропромислової інтеграції слід розглядати як соціально-економічний процес поєднання сфер виробництва, переробки та реалізації продукції сільського господарства у єдину динамічну систему з метою збільшення доданої вартості та прибутку, а також більш - менш рівномірного його розподілу між учасниками.

Висновки. Отже, для України, яка прагне до європейської інтеграції, проблему конкурентоспроможності на світовому ринку можна розв'язати за допомогою об'єднання зусиль споріднених підприємств та державних інституцій за кластерною моделлю. Кластерна модель спільної діяльності підприємств аграрного сектору дозволяє отримувати синергетичний ефект від співпраці підприємств - учасників за рахунок синергії ефектів перетікання знань, збільшення грошового потоку, спільного використання інфраструктурних об'єктів, зниження трансакційних витрат, а також синергії кооперації, спеціалізації, концентрації виробництва та агропромислової інтеграції.

Література.

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 278 с.
2. Одинцов О. М. Фактори об'єднання інтересів підприємств в інтеграційних кластерних системах АПК [Електронний ресурс] / О.М. Одинцов // Ефективна економіка – 2012. – №2.
3. Базилук А.В. Синергетичний ефект роботи транспортних кластерів в умовах посилення циклічності кризових явищ на ринку /А.В. Базилук, В.В. Концева, І.О. Хоменко// Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2012. – Вип. №1(56) - інтернет джерело: <http://vistkovo-practichnic.stu.cn.ua/index.pl?id=14&j=3&task=arcl>
4. Peitgen H.O. (1996), The Beauty of Fractals. / Peitgen H. O., Richter P. H. // Shpringer-Verlag, Berlin.
5. Ніжельська О.С. Підвищення галузевої, регіональної, та національної конкурентоспроможності на основі розвитку кластерів. І Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації: регіональний вектор» - інтернет джерело: <http://www.fe.i.dgu.edu.ua/conference/dokl/d34.pdf>
6. Портер М. Конкуренція / Портер М. – Пер. с англ. – М.: Изд. "Вильямс", 2005. – 608 с.
7. Соколенко С.І. Виробничі системи глобалізації: Мережі. Альянси. Партнерства. Кластери: Український контекст / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 645 с.

References.

1. Schumpeter, J. (1982), *Theory of economic development*, Progress, Moscow, Russia, p.278.
2. Odintsov, O.M. (2012), "Factors uniting of interests in enterprises cluster systems integration agribusiness" [Electronic resource], *Efficient Economy* – vol. 2.
3. Bazyliuk, A.V., Kontseva V.V. and Khomenko I.A., "Synerhetychnyj efekt roboty transportnykh klasteriv v umovakh posylennia tsyklichnosti kryzovykh iavysch na rynku", *Visnyk of Chernihiv State Technological University*, 2012. - Vol. 1 (56), available at: <http://vistkovo-practichnic.stu.cn.ua/index.pl?id=14&j=3&task=arcl> (Accessed 4 Apr 2015).
4. Peitgen, H.O. (1996), The Beauty of Fractals. / Peitgen H. O., Richter P. H. // Shpringer-Verlag, Berlin.
5. Nizhelska, O.S. (2012), "Increasing sectoral, regional, and national competitiveness through the development of clusters", *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii* [Problems and perspectives of innovation socio-economic development in the context of globalization, regional vector] available at: <http://www.fe.i.dgu.edu.ua/conference/dokl/d34.pdf> (Accessed 20 Apr 2015).
6. Porter, M. (2005), *Competition* / Porter M. - Trans. to English. - M.: Publishing "Williams".
7. Sokolenko, S.I. (2002), *The production system of globalization: Networks. Alliances. Partnership. Clusters: Ukrainian context* / S.I. Sokolenko. - K.: Logos.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"